

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
שמניני
ניסן ה'תשפ"א ב'של"ב
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

המשך מהילולת מהרי"ץ זיע"א בבירור דין קריאה בס"ת פחות מעשרה פסוקים, מנהג תימן בקריאת פרשת עמלק בפורים בה ישנם רק ט' פסוקים, וביאור לשון מהרי"ץ "פרשתו חסרה" במקום לשון הפוסקים "פרשיותיו חסרים".

פירוש המלה "נדוניא", וגירסתנו שהדל"ת דגושה, וחידוש ממרן שליט"א מדוע שינו רבותינו מלה זו ממקורה.

חידוש מכה"ר שלמה גזפאן זצ"ל בשם כה"ר דוד רצאבי זצ"ל תלמיד מהרי"ץ, לגבי הנאמר ב'סדר הפתיחה' בשחרית, ואל תשלט בנו יצה"ר, כי הוא"ו במלה זאל' בגעיא, כפי שהוא בפסוק בתהלים "ואל" תשלט בי כל און.

חידוש נוסף שכתב בשם כה"ר דוד גמאל זצ"ל בעניין האות חי"ת בבטן החגב, והצירי שמתחתיה.

בעניין החגבים וכשרותם, דברי מרן שליט"א בשבח פעילות הרב יהודה מחפוד הי"ו בהמחשת והצגת החגבים הכשרים לציבור הרחב, והתקדמות לקראת מתן ההכשר לחוה לגידול חגבים שבצפון הארץ.



כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן - 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" - 589

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון - 03-6171031



השיעור מוקדש להצלחת מרת מוריה בת הרב עוזיאל שתחי', שתזכה ללידה קלה ומהירה, בעז"ה שהכל יעבור בשלום ובהצלחה, ימלא השם ברוך הוא כל משאלות ליבה לטובה, אכי"ר. נדבת בעלה הרב דוד רצאבי הי"ו.

בשם רחמן. השיעור מוקדש להצלחת מרת מוריה בת הרב עוזיאל שתחי', שתזכה ללידה קלה ומהירה, בעז"ה שהכל יעבור בשלום ובהצלחה, ימלא השם ברוך הוא כל משאלות ליבה לטובה, אכ"ר.

נדבת בעלה בני הרב דוד הי"ו [קראתי שמו כן, גם על שם הרדר"צ תלמידו של מהרי"ץ, שייעדתי מעיקרא להזכירו בשיעור זה כדלקמן לגבי וְאֵל תִּשְׁלַט וגו'. זו סייעתא דשמיא שיצא הדבר מכוון. וע"ע בהקדמתי לס' ברית יצחק]. השם ברוך הוא ירצה נדבתם, התנדבו את השיעור הזה להצלחת היושבת על המשבר, היולדת בעז"ה בקרוב.

(ברוך ה', תכף תוך כדי השיעור, בשעה 10:30, נולדה להם תינוקת, והיא הבכורה, ונקרא שמה בישראל אפרת. השם ברוך הוא יגדלנה בדרך תוה"ק ומצוותיה, ויצילנה בכל העניינים הרוחניים והגשמיים, אכ"ר).

המשך מהילולת מהרי"ץ זיע"א בבירור דין קריאה בס"ת פחות מעשרה פסוקים, מנהג תימן בקריאת פרשת עמלק בפורים בה ישנם רק ט' פסוקים, וביאור לשון מהרי"ץ "פרשתו חסרה" במקום לשון הפוסקים "פרשיותיו חסרים".

בהילולת מהרי"ץ זיע"א, התחלנו לדבר בעניין קריאת ספר תורה, דקיימא לן שאין קריאה פחות משלושה פסוקים, ומה הדין בדיעבד אם קרא רק שני פסוקים. זהו נושא שצריך בל"ג שיעור נפרד, אבל כעת נדון בס"ד בדבר הקשור לזה, הוא עניין קריאת פרשת עמלק, שיש בה תשעה פסוקים.

הרי תקנת עזרא – כמבואר בגמרא בבא קמא [דף פ"ב ע"א] ובכל הפוסקים – שלא לקרוא פחות מי' פסוקים. הקריאה הפחותה ביותר, שבה העולים הם שלושה, אחד מהם צריך לקרוא ארבעה פסוקים. זה יכול להיות העולה ראשון, או העולה שני או שלישי.

מה לגבי 'פרשת עמלק'? הרי ביום פורים, קוראים [שמות י"ז, ח'] וַיִּבֶא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדָם, ושם ישנם רק תשעה פסוקים.

הטור [בסימן קל"ז] כותב על עניין זה כך, וְאֵל השלשה, אין קורין פחות מי' פסוקים, "וידבר" עולה מן המנין. ואי סליק עניינא בבציר מי' פסוקים, כגון פרשת עמלק שאין בה אלא ט' פסוקים, שפיר דמי. אם נגמר העניין, זה מספיק.

כותב על כך מרן הבית יוסף [שם] בזה"ל, כתוב בארחות חיים, פרשת עמלק ט' פסוקים, ולא יוסיפו בה מלמעלה או מלמטה.

הא"ח אומר נימוק אחר, מדוע לא מוסיפים. נראה שקשה לו, כי נכון שבעניין זה ישנם רק ט' פסוקים, אבל כאשר ישנם מקרים כאלה, הרי מוסיפים פסוקים להשלים. אפשר לקרוא עניין נוסף, למרות שהוא לא העיקר, אבל אפשר לצרף פסוקים מלפני כן או מאחרי כן, ויהיו לנו מספיק פסוקים. אפי' שהעניין לא שייך לנושא, מצינו כך בהרבה מקומות, כי אם מוכרחים אזי מוסיפים דברים שאינם מן הנושא. כגון בחה"מ פסח, למשל אם כסף תלוה את עמי וע"ע בתוספות תענית דף כ"ז ע"ב ד"ה רב, וחיודשי שפת אמת, במגילה דף כ"ב ע"א ד"ה ליקרי].

מפני שאמר הקב"ה, עמלק גרם להיות שמי וכסאי חסרים, כך פרשיותיו חסרים.

ובירושלמי קאמר, הוא עשה מעשה קטוע, כך פרשתו קטוע.

הב"י מביא את שני הנימוקים הללו, ובעז"ה בהמשך יהיו הדברים מובנים יותר.

כתוב שם בפסוק [שם שם, ט"ז], וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּסְיָהוּ, מִלְחָמָה לִי יְיָ בְּעַמְלֶק, מִדֶּד דֶּד. 'כס' מלשון כסא, 'יה' אלו שתי אותיות מתוך ארבע אותיות השם הַיְיָ ברוך הוא, חסרה האות וא"ו והאות ה"א, היינו שעמלק גרם שיהיה הכסא חסר, והשם חסר. כמובן ישנם כאן דברים נשגבים וגבוהים, מהו הפירוש ועומק העניין שהכסא חסר, ומה זה שהשם חסר, ומה עמלק עשה וכו'. אנו מדברים ממש רק 'מלמעלה'. הקב"ה נשבע, 'מלחמה לי' בעמלק מדור דור, עד לימות המשיח. בכל אופן, כיון שהוא גרם שהשם והכסא יהיו חסרים, לכן גם פרשיותיו חסרות.

מהרי"ץ זיע"א מביא את העניין הזה ב'סדר פורים' [עץ חיים דף קס"ה ע"א], העניין דלקמן בשלמותו מובא רק במהדורא בתרא, בתכלאל עץ חיים הרגיל [בכתב רש"י] הסיוס אינו מובא.

עשה קטוע, כך פרשתו קטועה. והוא על פי מה שכתוב בארחות חיים הנזכר. משמע מכאן, שאם רצה להוסיף על פרשת עמלק, שאינו רשאי עכ"ל.

דהיינו, לפי מה שכתוב, כי 'היכא דסליק ענינא' לא צריכים להוסיף, משמע רק שלא צריך, אבל אם תוסיפו זה לא מגרע. שפיר דאמי, זה מספיק. אולם לפי הנימוק הזה, ש'פרשתו חסרה', אזי הוא 'לא רשאי' להוסיף. לא טוב לכפול. כך אומר העולת תמיד, ומהרי"ץ מסכים איתו.

ברם, כיון שאנחנו אנשי אמת, לא נימנע מלהגיד שישנו גם צד שני למטבע, כי לכאורה לפי זה מרן יהיה תמוה, שהרי מרן הב"י בעצמו מביא זאת כאן, בסימן קל"ז. ואילו בסימן תרצ"ג מרן כותב ש'המנהג לכפול'. למה הוא לא חושש לכך?

כנראה, אולי הוא הבין – אני אומר זאת רק שיהיה בבחינת 'אלו ואלו דברי אלהים חיים' – כי ישנו כאן צד להגיד שאדרבה, כאשר מכפילים את הפסוק, יותר מובלט ומורגש שהפרשה חסרה. כאשר קוראים בלי לכפול, לא מורגש העניין לציבור. אבל אם מכפילים, האנשים מתעוררים, למה אתה מכפיל? וישמעו את התשובה, כיון שפרשתו חסרה. בס"ת יש רק תשעה פסוקים, וכאשר אתה מוסיף עוד פסוק, אתה מדגיש ומבליט את זה, שפרשתו חסרה. זאת רק בכדי לומר את הצד השני שלמטבע, אבל כמובן שהעולת תמיד ומהרי"ץ לא סוברים כך. ובעצם, זהו מה שכתוב שם בירושלמי. הרי הירושלמי במס' מגילה שואל את השאלה הזאת, הרי בפרשת עמלק אין עשרה פסוקים. ובודאי שהירושלמי לא מתכוין לכך, אלא שבפועל לא הוסיפו, קראו רק תשעה פסוקים, והירושלמי מסביר את הסיבה לכך. דהיינו, גם מדבריו משמע שלא טוב להוסיף.

מה הפירוש, 'הוא עשה מעשה קטוע, כך פרשתו קטועה'? מה זה 'מעשה קטוע'?

כידוע, אלו אחד מן הדברים שמהרי"ץ הנהיג, לאחר שבעירו כבר נהגו לכפול את הפסוק כי יד וגו', הוא ביטל את המנהג הזה. כפי שהסברנו כבר בעבר [שיעור מוצש"ק תרומה התשע"ג], דיברנו בהרחבה על הנושא הזה, ואמרנו כי במקומות אחרים בתימן, הם מעולם לא כפלו את הפסוק, אצלם לא השתנה המנהג כלל, תמיד החזיקו בכך. כך כותב מהרי"ו, שהמנהג לא לכפול. אבל מהרי"ץ כותב שם, 'ראיתי שנוהגים לכפול'. ועל כך הוא בכל זאת אומר, לא, אין להשגיח על המנהג הזה.

וז"ל מהרי"ץ שם, ובשלחן ערוך סימן תרצ"ג [סעיף ד'] מסיים, ואף על פי שאין בה אלא תשעה פסוקים, כופלים פסוק אחרון כדי להשלים לעשרה פסוקים. ובבית יוסף [סימן תרצ"ג] מפורש, שזה הוא על פי המנהג, והיכא דנהוג נהוג. כידוע, בעדות האחרות מכפילים את הפסוק 'כי יד על כס יה וגו', אבל מהרי"ץ אומר, נכון שבשלחן ערוך כתוב בלשון 'כופלים', ומשמע שכך היא ההלכה, אבל בבית יוסף מפורש כי זה רק על פי המנהג.

ולזה תמצא שהגיה רמ"א, ואין מנהג לכפול פסוק האחרון של הפרשה. האשכנזים אינם כופלים.

ואני הצעיר ראיתי המנהג עכשיו לכפול, וחיפשתי בכל התכאלי"ל ולא מצאתי גם אחד מהם שידבר שצריך לכפול, מורה שלא היו נוהגים לכפול וכו'. הוא מביא עוד כמה ראיות, ולבסוף הוא כותב, ולכן אין להשגיח על המנהג הזה האחרון, שהוא נגד התלמוד.

במהדורא בתרא, מהרי"ץ מוסיף את הנימוק שהבאנו לעיל, וז"ל, ועיין פרי חדש סימן קל"ז ראיות לזה מהתלמוד. וכתב בספר עולת תמיד סימן קל"ז, שכן כתבו תוספות [מגילה דף כא: ד"ה אין] והרא"ש [שם פ"ג סימן ב'] והר"ן [שם יא. ד"ה מתנין]. ובארחות חיים כתב, הטעם שלא הוסיפו בה לא מלמעלה ולא מלמטה, מפני שאמר הקב"ה, עמלק גרם להיות שמי וכסאי חסרים, כך פרשתו חסירה. ובירושלמי קאמר, הוא

הבננו בפשטות, כי הכוונה בקשר לברית מילה. הרי הפסוק אומר (דברים כ"ה, י"ח) וַיִּזְנֹב בָּךְ כָּל הַנְּחֻשָׁלִים אַחֲרֶיךָ, וְאַתָּה עֵינִי וַיִּגְעֵ, וְלֹא יֵרָא אֱלֹהִים, ורש"י כבר מביא את המובא במדרש, "ויזנב בך", מַפְתַּח זִנְבָה. חוֹתֵךְ מִלּוֹת, וזורק כלפי מעלה. כך מובא במדרש תנחומא, וכן במדרש הגדול, ועוד ספרים, שהעמלקים תפשו את כל החלשים, והנחשלים אחריך, והיו חותכים את מילותיהם, וזורקים כלפי מעלה ואומרים, זה מה שבחרת, טול לך מה שבחרת. רשעים ארורים, אלה העמלקים, עשו בזיונות כלפי שמים. היו מחתכים את המילות של ישראל וזורקים כלפי מעלה ואומרים תיקח לך זאת, זה מה שאתה רוצה.

במדרש תנחומא דורשים על כך את הפסוק (תהלים ע"ט, י"ב) וְהָשִׁב לְשִׁכְנֵינוּ שְׁבָעֲתִים אֶל חֵיקָם, חֲרָפְתָם אֲשֶׁר חָרְפוּךָ יְיָ. בסופו של דבר, מדה כנגד מדה, נאמר על שמואל (שמואל א' ט"ו, ל"ג) וַיִּשְׁסַף שְׁמוּאֵל אֶת אַגַּג לְפָנָיו יְיָ בַּגִּלְגָּל. הוא שיסף אותו, מדה כנגד מדה, כפי שהם חטאו וכו' עוד עניינים המובאים שם. א"כ לכך הוא מתכוין, כיון שעמלק עשה 'מעשה קטוע', כך פרשתו קטועה.

התפלאתי לראות, שבעל ערוך השלחן (שם בסי' קל"ז סעיף א') כותב, כי 'מעשה קטוע' היינו, ר"ל שעמלק והמן רצו לקטוע כוחם של ישראל. אינני יודע, מדוע הוא נדחק לפרש פירוש כזה.

שמחתי לראות, שבהערות על הטור ובהוצאת מכון המאור, הערה 5] העירו על כך, כי נראה להם שזהו הפירוש, אבל הם לא התייחסו לדברי ערוך השלחן. הם כותבים בזה"ל, לכאורה נראה כמו מה שכתב רש"י, ויזנב בך, מכת זנב, חתך מילות וזרק כלפי מעלה.

בכדי להוכיח ולחזק את הדבר, נבסס זאת עפ"י דברי הגמרא במסכת עבודה זרה [דף י' ע"ב], לגבי קטיעא בר שלום, גוי אחד שלבסוף התגייר, הגמ' מאריכה על כך אבל לא ניכנס לזה, אני רק מזכיר לכם, הקיסר שנא את היהודים ואמר, מי שעלה נימא ברגלו יקטענה וכו', ובסופו של דבר קטיעא נצח את המלך

ההוא וכו'. מטרוניתא אחת אמרה לו, זוי ליה לאילפא דאזלא בלא מכסא, ופירש"י שם, 'בלא מיכסא', כלומר אוי לך, הואיל ועליהן אתה נהרג, שלא מלתה את עצמך ותיטול חלק עמהם. אומרת הגמ', נפל על רישא דעורלתיה, קטעה'. זה הברית מילה.

חיזוק נוסף לכך, שקוראים לזה 'קטיעא', בפירוש הראב"ד על מסכת ע"ז, לא בסוגיא הזאת אלא במקום אחר [דף כ"ז ע"א], ולמאן דאמר וכו', מה לשון 'מול', קטוע, דכתיב ואיוב כ"ד, כ"ד] וּכְרָאשׁ שְׁבַלְתַּי יִמְלָא, ואשה קטועה היא. א"כ רואים, שהוא קורא לקטיעה, ברית מילה. ויש עוד דברים כאלה.

*

אבל ישנו דבר חידוש, בדברי מהרי"ץ זיע"א הללו.

לגבי עיקר נושא תוספת הפסוקים, שזהו עניין בפני עצמו, נשתברו עליו הרבה קולמוסים, וגם אנו דיברנו וכתבנו על כך בעבר, וישנם עוד דברים שבכתובים. אבל כעת, ברצוני לדבר רק לגבי נקודה אחת.

מהרי"ץ זיע"א, שינה כאן את הלשון. כי בארחות חיים ובבית יוסף ובכל הספרים המביאים זאת, כתוב בלשון 'פרשיותיו חסרות', ואילו מהרי"ץ כותב, 'פרשתו חסרה', בלשון יחיד.

והמעניין הוא, כי גם מהרי"ו – רבי יצחק ונה זצ"ל – אשר העתיק זאת, גם הוא כתב כך. שניהם כתבו כך, למרות שלא נראה כי מהרי"ץ ראה את לשון מהרי"ו בעניין זה. ויכול להיות שזה גם לא מהרי"ו אלא חכם אחר שהוסיף על דברי מהרי"ו. כנראה מהרי"ו אַפְּרָי. ואכמ"ל.

הוא כותב (כמו שהבאנו בשיעור אז, בפרשת תרומה דף 20) בזה"ל, הנוהגים לכפול פסוק אחרון, לא הגיעו לדברי המקובלים שכתבו שאין כופלים פסוק אחרון. ולמה? לפי שהשם חסר ח"ו והכסא חסר ח"ו, ופרשתו של אותו רשע חסרה, לפי כך אין לכפול פסוק אחרון כלום, כדי שלא להשלים פרשתו של אותו רשע. וכן נוהגים שלא לכפול. ע"כ.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ואולי יתירה מכך, יכול להיות שהם הבינו, כי בעצם זה היינו הך. זה לא שני טעמים. אולי הם הבינו, כי מה שכתוב 'מעשה קטוע', פירושו לא כפי שאמרנו מקודם שזה מילה או לקטע כוחם, אלא היינו הך, הוא עשה מעשה קטוע דהיינו שהוא קטע את השם, ואת הכסא. שמא כך הם הבינו, שאין כאן שני הסברים, אלא זהו הסבר אחד. רק שזה אומר בלשון 'פרשתו חסרה' וזה אומר מעשה קטוע, אבל בעצם זה היינו הך. וממילא יוצא, שיש לנו פירוש שלישי.

אבל הדבר קצת דחוק, כי כפי שהבית יוסף הביא זאת, מוכח בודאי כי הוא הבין שזאת מחלוקת. שָׁפָן הוא מביא שהארחות חיים כותב כך וכך, ומסיים 'ובירושלמי קאמר'. היה צ"ל, 'זלשון הירושלמי' הוא כך וכך, כביכול זהו רק הבדל של סגנון. מלשוננו 'ובירושלמי קאמר', משמע שזה חולק, שזהו טעם אחר בכלל. אין הכי נמי.

אמנם מי שיעיין בספר ארחות חיים עצמו, יבין שיתכן לומר כך. כי הוא מביא עניינים אלו בשני מקומות שונים בהלכות קס"ת. אחד בסעיף י"ג, ואחד בסעיף ס"א. דוק וְתִשְׁבַּח.

לכאורה אפשר היה להגיד, לתרץ את שאלתנו דלעיל, שאין הבדל בין 'פרשיות חסרות' ל'פרשתו חסרה'. ואעפ"י שזה לשון רבים, וזה לשון יחיד, הרי מצאנו שנאמר, וַיְהִי לִי שׂוֹר וְחָמוֹר [בראשית ל"ב, ו'], זהו הרי בסיס לכל העניין הזה, כי לפעמים מדברים בלשון יחיד, ומתכוונים ללשון רבים.

למשל לגבי הפסוק, כָּל הַמְצִיחַ אֶשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה [דברים ח, א'], וכי המדובר שם הוא רק על מצוה אחת? היה צ"ל 'כל המצוות'? אלא מאי, כך הוא הסגנון. אני מדבר בלשון יחיד, ומתכוין לרבים.

אבל הדבר אינו נכון. זה לא תירוץ לנושא שלנו. כי כשיש הרבה מצוות, או הרבה שוורים וחמורים, על זה אומר יעקב אבינו 'ויהי לי שור וחמור', מבינים שזאת דרך ארץ לא לדבר בלשון מתרברב, היה לי הרבה וכו'. היה לי שור וחמור, ואני מתכוין להרבה. על רבים, אני

שניהם כותבים כך, 'פרשתו חסרה'.

לכאורה בלתי מובן, מהו הפירוש 'פרשיות חסרות'? וכי כמה פרשיות יש לעמלק?

הרי בסוף פרשת כי תצא, 'זכור את אשר עשה לך עמלק וגו', שם לא חסר כלום. אלא המדובר על הכתוב בפרשת בשלח, מה שקוראים ביום פורים, ושם ישנן שתי פרשיות, 'ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידיים', ואח"כ ישנה פרשה פתוחה, 'ויאמר י"י אל משה כתוב זאת זכרון בספר וגו' עד 'מדור דור'. בראשונה ישנם ששה פסוקים, ובאחרונה ישנם שלושה. קוראים שלוש ועוד שלוש, והעולה שלישי קורא עוד שלוש, אחרי ריוח הפרשה.

נראה כי במלים 'פרשיות חסרות' הם מתכוונים, כי בפרשיות האלה, היה אפשר להוסיף, שיהיה בפרשה הראשונה שבע, או בפרשה השנייה ארבע, לכן הם מדברים בלשון רבים. אבל מהרי"ץ בא ואומר, מאי נפקא מינה, האם זה פה או פה, אם בסה"כ צריך להוסיף פסוק אחד. הרי שני פסוקים לא צריך להוסיף, כי יש לנו תשע וצריך עשרה, לא צריך אחד-עשר, אין צורך שיהיה שבע ועוד ארבע, לכן נקט 'פרשתו חסרה'.

או שמהרי"ץ ומהרי"ו הבינו וסברו שזאת טעות, ותיקנו זאת בשתיקה, מבלי לכתוב בהדיא. כי מובן לבד שזאת טעות, או שזה מיותר. כי מה זה 'פרשיות חסרות'? הרי אנו צריכים רק פסוק אחד, לא יותר. אם כי אפשר להבין כפי שאמרנו מקודם, אבל זה בסה"כ פשוט ומובן מאליו.

או שמהרי"ץ ומהרי"ו הבינו, כי אף שבעצם אלו שני טעמים. כי הרי בהמשך, הארחות חיים בעצמו וכן כולם, מביאים את דברי הירושלמי, 'הוא עשה מעשה קטוע, כך פרשתו קטועה'. הלא שהוא בעצמו, מדבר על פרשה אחת. בהתחלה אתה אומר 'פרשיות', ואח"כ אתה אומר 'פרשתו'?

מכך הבינו מהרי"ץ ומהרי"ו, שזאת טעות, אי נמי לאו דוקא נקט, מאחר שבהמשך הוא בעצמו כותב 'פרשתו' בלשון יחיד.

אומר יחיד. אבל בנ"ד מדברים רק על שתי פרשיות בלבד. על שתים להגיד אחת, זה לא מתקבל על הדעת. לכן צריכים להגיד כפי שאמרנו מקודם.

שאלה מהקהל: אולי עיין אז מהרי"ץ בספר ארחות חיים כתיבת יד שהיה בידו, כפי שהרב הוכיח בכגון דא בספר נר יוסטוב פרק שנים עשר, וראה שכתוב שם כך.

תשובת מרן שליט"א: בענייננו זה לא כך. מהרי"ץ כאן הביא את הארחות חיים מתוך העולת תמיד.

לגבי זיהוי לי שור חמור, דרך ארץ. אני הבנתי תמיד שהכוונה לשם המין, כמו והדגה אשר ביאור. וכנראה כך כתבו המפרשים בכמה מקומות. וגם לשון דרך ארץ שבתנחומא ובמפרשים שם, היינו במובן דרך העולם, עיין בראשית רבה שם, והוא מטעם זה. ואם כן לכאורה זה שייך גם בשנים. איתמר.

בספר בית חדש, לרבי יואל סירקיש על הטור, בסימן קל"ז, שואל שאלה. הרי הארחות חיים בא ואומר, למה תשעה פסוקים, ולא הוסיפו? לכאורה, על מי אתה מדבר? על מי השאלה? מי אתה רוצה שיוסיף?

הוא כותב כך, משמע לי, דהקושיא היתה על הזקנים ונביאים שתיקנו לקרות פרשת עמלק בפורים, אותם אנשי כנסת הגדולה, הרי כתוב שהיו 'מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים', כמה זקנים ונביאים, והם קבעו זאת אחרי העניין של מרדכי ואסתר. הרי נס פורים היה בזמן מרדכי ואסתר שהיו עוד בזמן החרבן, אחר כך נבנה בית שני ואח"כ היו אנשי כנסת הגדולה, והם באים לייסד ולקבוע את קריאת התורה לעם ישראל לדורות. אם כן כעת אתם עושים לנו קריאת ס"ת ביום פורים, עכשיו השאלה עליהם. שהרי יש את תקנת עזרא לקרוא עשרה פסוקים.

השאלה היא עליכם, דהיה להם ג"כ לתקן, להפסיק פסוק א' לשנים, או למעלה או למטה, כדי שיהיו ג' קורין י' פסוקים.

אלא – התשובה – נבואה היתה להם, מפני שאמר הקב"ה וכו'.

דהיינו, אתם קובעים לנו קריאת התורה, והרי מצד אחד ישנה הלכה שצריך י' פסוקים, ואתם עושים לנו קריאת התורה – משהו מוזר בפורים – רק תשעה פסוקים. וא"ת כי ישנה בעיא, שאין משהו שמתאים וזה לא הנושא, תחתכו פסוק אחד לשניים. וא"ת שהדבר אסור, אין ברירה, היכא דלא אפשר שאני.

ונוסיף לחיזוק הדבר, מה שדיברנו על כך כגון דא בשיעור שעבר, בהילולת מהרי"ץ זיע"א, הבאנו שבני מערבא היו מחלקים את התורה לשלוש שנים, והיו פסוקים שהיו קוראים אותם, כדי שיהיה להם עשרים ואחד פסוקים בכל פרשה, א"כ היכא דלא אפשר שאני.

היו צריכים להפסיק את הפסוק, 'או למעלה או למטה'. כך הלשון שלו.

מה הפירוש, 'או למעלה או למטה'? לכאורה, לכן כתוב 'פרשיותיו חסרים' בלשון רבים, כי יש שתי פרשיות, הראשונה היא 'למעלה' והשנייה 'למטה'. דהיינו, אתה יכול לחתוך פסוק, או ברישא או בסיפא. לכך הוא מתכוין. למשל, בפסוק וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אַנְשִׁים וְיֵצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֶק. נעשה כאן סוף פסוק, במקום אתנחא. אח"כ נמשיך כפסוק נוסף, מְחַר אֲנָכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי. נחלק איזה פסוק.

או בהמשך, נציע לך מה לעשות. אמנם את הפסוק וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל פֶּס יָהּ וְגו', אי אפשר לחלק. וכן את הפסוק, וַיִּבְּחַן מֹשֶׁה מִזִּבְחֵי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יִי נָסִי. אי אפשר לחלק, כי אלו פסוקים קצרים. אבל ישנו פסוק ארוך, וַיֹּאמֶר יִי אֵל מֹשֶׁה, כְּתַב זֹאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר, וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוָה. כִּי מָחָה אֶמְחֶה אֶת זִכְרְ עַמְלֶק, מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. אכן קשה קצת לחלק את הפסוק הזה, כי אם נגיד ז' שנים באזני יהושע, וכאן נסיים, ואח"כ פסוק חדש 'כי מחה אמחה', זאת אי אפשר, כי זהו המשך נושא הפסוק. לכן חושבני כי האפשרות היחידה לחלק, היא כך, זיאמר יי אל משה: סוף פסוק, ירוים. אח"כ 'כתוב

שערי יצחק – השיעור השבועי

מגילה שם ישנה מחלוקת בזה בין רב לשמואל, ואנחנו עושים כמו רב. אבל שמואל אומר, כי את הפסוק ואמרת להם וגו', תחתוך אותו לשנים. הראשון יקרא שני פסוקים ועוד חצי פסוק, והשני יעלה חצי פסוק והלאה. אבל להלכה למעשה, לא עושים זאת. והסיבה היא, כי רב חולק עליו ואומר, מה פתאום? כל פסוקא דלא פסקיה משה, לא פסקינן ליה, אסור לשנות את פסוק הפסוקים בספר תורה, לכן אי אפשר לעשות כך. והלכה כרב באיסורי. מלבד מה שנפסק כך בהדיא בגמרא בהמשך אותו עמוד, הלכתא דולג וכו'.

בשיעור הקודם דיברנו לגבי בדיעבד, מה הדין אם מישהו עשה כך בס"ת, בניגון הוא חילק את הפסוקים, או חיבר פסוקים, ואמרנו שזה לא מעכב אם זה לא משנה את המובן. אבל בנ"ד, אתה בא להגיד לכתחילה לעשות כך, זהו דבר שאסור לעשות. א"כ לפי המד"א הזה, מה אתה טוען? השאלה אינה נכונה, כי מה אתה אומר לי ש'היה להם להפסיק? הרי אסור היה להם להפסיק?

לכן הוא אומר, כי השאלה אינה על אנשי כנה"ג, למה הם לא הפסיקו, אלא השאלה היא על משה רבינו. וא"ת, מה משה רבינו? איפה משה רבינו, ואיפה זיבא עמלק ופורים?

אלא הגמרא במגילה [דף י"ט ע"ב] אומרת, כי כתוב בפסוק, וְעַלֵּיהֶם כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם [דברים ט', י"], הראה הקב"ה למשה רבינו דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, ומה שהסופרים עתידים לחדש. 'מאי נינהו? מקרא מגילה'. נמצא כי משה רבינו ידע כבר בזמנו את כל העניין של מקרא מגילה, ברוח הקודש הוא ידע זאת. א"כ השאלה על משה רבינו, אתה עושה כעת סוף פסוק, אבל אתה יודע שיגיע יום, בעוד זמן רב אבל יגיע הזמן, שיצטרכו לקרוא זאת בס"ת, ולא יהיה להם עשרה פסוקים, אז היית צריך לעשות כאן סוף פסוק, למה לא עשית? אלא, הקב"ה אמר לי שיהיה בדוקא חסר, כיון שהוא גרס שיהיה שמי חסר. כך מסביר כף החיים.

זאת זכרון בספר וגו'. כפי שישנם פסוקים, זיידבר י"י אל משה לאמר', וכאן בלי 'לאמר'. מה הבעיא? זה ארבע תיבות. הדבר יכול להיות. הרי בתורה ישנם י"ג פסוקים בני שלוש תיבות, כגון זיגר יצחק בגרר', ובני דן חושים'. ובעשרת הדיברות, יש אפילו פסוקים של שתי תיבות, כגון 'לא תרצח'. א"כ יש אפשרות לחלק.

זאת שאלת הב"ת. כך מסביר הב"ת, שזהו מה שהיה קשה להם, למה לא עשיתם זאת? יכולתם למצוא פתרון לעניין, 'או למעלה או למטה'.

והתשובה היא, כי נכון שיכולנו לעשות זאת, אלא 'נבואה היתה', הרי הם היו נביאים, והם ידעו בנבואה, הקב"ה אמר להם אל תוסיפו. הוא גרס ששמי וכסאי חסרים, כך פרשתו חסרה.

כך מסביר הב"ת, מה השקלא וטריא של הארחות חיים, ומהו הנושא.

בא מהרי"ח סופר בספרו כף החיים [סימן קל"ז אות ב'] ושואל שאלה, וי"ל – ויש להקשות, או ויש לדקדק – הא תינח לשמואל. אבל לרב דס"ל כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה, כדאיתא במגילה דף כ"ב ע"א, היאך היו הזקנים והנביאים יכולין לפסוק פסוק א' לב'?

אלא הנלע"ד בס"ד, דהקושיא על מרע"ה, דלמה לא פסק א' לשנים כדי שיהיו עשרה פסוקים, כיון שידע שעתידין לתקן מקרא מגילה, כדאיתא במגילה דף י"ט ע"ב.

אלא מפני שידע בנבואה, שאמר הקב"ה וכו'.

כף החיים בנ"ד לא מסכים לדברי הב"ת. הוא אומר כי מה שהב"ח אומר, זה מסתדר רק למד"א אחד. הרי בפרשת ראש חודש, אנחנו חוזרים על הפסוק ואמרת להם וגו', כי גם שם מספר הפסוקים בעניין ר"ח אינו מספיק, לכן חוזרים על פסוק ואמרת להם, בכדי שיהיה מספיק לכהן ללוי ולישראל וגם לעולה רביעי, כי בר"ח יש הרי ארבעה מברכים. אבל בגמרא

חושבני לפענ"ד כי לכאורה התשובה שלו קצת לא מספיקה, כי נכון שמשנה רבינו ידע מקרא מגילה, אבל לא כתוב שהוא ידע את קריאת ספר תורה שלפ"פ. אולי רק את קריאת מגילה, הוא ידע. נראה כי הכף החיים היה צריך לחזק זאת יותר, ולהביא מאמר נוסף, כי כתוב שמשנה רבינו ידע אפילו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. משה רבינו ידע את כל התורה, שתהיה במשך כל הדורות. זהו מה שהיית צריך להביא. כי אם כן, אם הוא יודע את זאת, ק"ו שהוא יודע מה יהיה בקריאת התורה. אולי הוא קיצר, והתכוין לכך. סמך על המבין והיודע.

בכל אופן, מתוך השאלה שלו על הב"ח, רואים שהוא הבין, שהשאלה היתה לחתוך פסוק או למעלה או למטה, ולכן הוא בא ושואל שאסור לעשות זאת.

לפי עניות דעתי, הב"ח לא התכוין לכך. הב"ח פשוט קיצר, או שנפלה כאן טעות סופר או שיבוש. כי הרי לשון הארחות חיים היא, 'פרשת עמלק תשעה פסוקים, ולא הוסיפו בה מלמעלה או מלמטה'. הוא לא מתכוין 'למעלה או למטה' על הפרשה הראשונה או השנייה, אלא כוונתו להגיד ההיפך, מה שלפני הפרשה הראשונה, ומה שאחרי הפרשה השנייה. דהיינו לפני כן, ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר צין וגו', או אחרי כן, וישמע יתרו וגו'. היה אפשר להוסיף 'מלמעלה או מלמטה'.

מה שהב"ח מדבר, זה בא להגיד שנוסיף מן הפרשיות שלפני כן ואחרי כן, אבל לא בפרשיות הללו בעצמן. הב"ח כותב בזה"ל, 'היה להם גם כן לתקן להפסיק פסוק אחד לשנים, או למעלה או למטה'. דהיינו, זה גופא הוא בא בהמשך לתרץ על מה שהקדים כי היו צריכים להפסיק פסוק אחד לשתים. שאם תגיד לי, הרי קיי"ל כדעת רב, 'כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה', טוב, אז אי אפשר, עכ"פ מה שאפשר הוא, להוסיף פסוקים מלמעלה או מלמטה. זאת תהיה קושיא לכולי עלמא. דהיינו לפי מה שכתוב 'כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה', אזי ישנה

עצה אחרת, תוסיף פסוקים או מלפני כן או מאחרי כן.

בסייעתא דשמיא ראיתי לאחר מכן, כי בספר של אחד מן האחרונים, כבר הרגיש בזה, אמנם לא ממש בסגנון שאנחנו מדברים, וזה בשו"ת בית ישחק [על הרמב"ם הלכות תפילה, דף כ"א], למה"ר יצחק גאטיניו, שכתב בזה"ל, וראיתי להרב ב"ח ז"ל שם כתב על דברי הארחות חיים אלו וז"ל, משמע לי דהקושיא היתה על הזקנים ונביאים שתיקנו לקרות פרשת עמלק בפורים, דהיה להם לתקן להפסיק פסוק אחד לשנים, או למעלה או למטה, כדי שיהיו ג' קורין י' פסוקים. אלא נבואה היתה להם וכו' עכ"ל. ודבריו תמוהים, דאיך אפשר להפסיק, הרי פסוק קראי הוא דאורייתא, וכמ"ש בפ' אין בין המודר דף ל"ז. וכל כמה דלא פסקיה משה, אנן לא פסקינן, דהכי קי"ל כרב דאמר דולג, שם בפ' הקורא דף כ"ב, דהכי איפסיקא הלכתא שם להדיא. וא"כ איך היה אפשר כאן לפסוק פסוק אחד לשנים, כדי להשלים י'.

ומה שנראה לענ"ד אמת, הוא דחיסור לשון יש בדבריו, וכן צ"ל, שיפסוק פסוק אחד לשנים או ידלוג וכו'. וכוונתו דאמאי לא עשו תיקון, למר כדאית ליה בפסוק, ולמר כדאית ליה בדילוג, כמו שעשו במעמדות וראש חודש. והכי מבואר בירושלמי דכתיבנא לעיל, דמאי דהקשו והרי פרשת עמלק, היה על מ"ש תחילה מהך דמעמדות דליכא אלא ח' פסוקים, בבראשית וביהי רקיע, ואנן עשרה בעינן. ותירצו, חד אמר חוזר, וחד אמר חותך, דהיינו דולג, ופוסק כתלמודא דידן. ושוב הקשו, והרי פרשת עמלק, כלומר דבמעמדות תירצת שהיו חוזרין, או חותכין, אבל פרשת עמלק אין אנו חוזרין ולא חותכין, ואיך אמרינן דאין פוחתין מי'. ונמצא דמה שפירש הב"ח בכונת הארחות חיים, היא היא קושיא הירושלמי.

חושבני לפום רהטא כי מה שאמרת, זה יותר טוב. כי כאן הוא מכניס לב"ח מלים חדשות, ידלוג, מלים שאינן כתובות בב"ח. הוא משער איזה מלים חסרות. אבל לדברינו, לא, מה

שערי יצחק – השיעור השבועי

ועכשיו ראיתי, שבשו"ע הרב [סי' תצ"ד] משמע שיש בכל פסוק דלא פסקיה משה, איסור תורה מצד הלכה למשה מסיני, מאחר שכל ההפסקות הם הלכה למשה מסיני. ומשמע קצת שאנו צריכים ללמוד כמו שקיבלו משה מפי הגבורה, ושלא לעשות הפסק באמצע פסוק ופסוק. ובפשטות משמע שזה דין תורה וכו'.

וכן בספר כרם שלמה [טוביאנה] על מסכת בכורות, הוא כותב כך, אין להקשות דפיסוק הפסוקים הלכה למשה מסיני הוא, כדאמרינן בעלמא כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן ליה, כי יש טעם בדבר, ואנחנו לא נדע וכו'. וישנם עוד ספרים רבים המדברים על כך, הבאתי רק מה שנודמן לי כעת. ואם כן השאלה היא על הקב"ה, קורא הדורות מראש. לא על הזקנים והנביאים, ולא על משה רבינו, אלא על הקב"ה בעצמו. והתשובה, כנז' לעיל, עמלק גרם ששמי וכסאי חסרים וכו'.

*

כפי שאתם יודעים, ישנם ספרים שכאשר ישנה מלה שהיא מנוגנת בשני מקומות, הם עושים שני טעמים. למשל תלשא, הרי תמיד התלשא היא בצד ימין או בצד שמאל, והזרקא היא תמיד בסוף. למשל בפסוק, וְנִתְּתָה אֶת-הַפְּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים [שמות כ"ו, ל"ג], הזרקא נכתבת על האות ת"ו של-מלה 'פרוכת'. תמיד הזרקא היא בסוף. לכאורה, אז מה תקרא? 'הפרוכ-ת' מלרע? לא. 'הפרו-כת' מלעיל. אבל בכדי שהקוראים לא יטעו, הם מדפיסים שתי זרקות, אֶת-הַפְּרֹכֶת. להקל על הקוראים, שלא יטעו. כגון בתנ"ך קורן. וכן לגבי תיבת 'אנכי' כורת ברית, שאנחנו קוראים אנ-כי, לפי חלק הדקדוק, אז ישנם כיום כאלה מבני קהילותינו העושים שתי זרקות, בכדי שתדע שזה על הנו"ן, לא על האל"ף.

אבל אנחנו לא מסכימים לכך. לא נראה לנו הדבר הזה. כיון שגם הטעמים, ניתנו מפי הקב"ה בהר סיני. [עיין שיעור מוצש"ק ויקהל ופקודי ומוצש"ק ראה התשע"ז].

שכתוב מקודם, זה מה שצריך להיות כתוב כאן. או שהב"ח קיצר.

כאן כתוב 'למעלה או למטה', אבל היה צריך להיות כתוב 'למעלה או מלמטה'. כנראה השתבש כאן משהו בדפוס, או ע"י המעתיק.

אבל בעצם ישנה כאן הערה נוספת, נזכרתי בדרך אגב, כי כאשר הכף החיים בא ואומר שהקושיא על משה רבינו, הוא מבין 'כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן ליה', משמע שהוא מבין כי את פיסוק הפסוקים עשה משה רבינו.

הדבר נראה לי חידוש. לכאורה לא משה רבינו עשה את הפיסוקים, אלא הקב"ה עצמו עשה זאת. זהו כפי שהנביא אומר, זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֶבְדִּי [מלאכי ג', כ"ב], וכי התורה היא של משה רבינו? ברור כי הכוונה שהיא נמסרה לנו ע"י משה. הוא הדין כאשר אומרים 'פסוקא דלא פסקיה משה', אין הכוונה שמשם רבינו חידש לנו את הפיסוק, הוא שהחליט לעשות כאן סוף פסוק, אלא שמשם רבינו אומר לנו מה שנמסר לו מפי הקב"ה. כדתנן 'משה קיבל תורה מסיני'. א"כ לכאורה, 'משה' זה לאו דוקא. אפשר אולי להתווכח על כך, ולומר שכך, כמו שמשם רבינו תיקן את הפרשיות, בראשית נח וכו', אולי תיקן גם את זה. שאל"כ היה צריך לכתוב כל פסוקא דלא פסקיה רחמנא. וכבר ראיתי בספר אחד שלמד כך.

ובכל אופן, ראיתי שרבים כתבו כך במפורש, כדברינו לעיל. הם מבינים כך את הסוגיא במסכת נדרים ודף ל"ז ע"ב, שהעניין של פיסוק פסוקים הוא מסיני.

למשל בספר והודעתם לבניך [פרק ו', עמ' ע"א] כתב בזה"ל, כבר נחלקו האחרונים – כאן הוא מביא שזאת מחלוקת, אפשר אם כן להבין שישנו צד אחר – אי דין זה שלא להפסיק באמצע פסוק, האם הוא איסור תורה או איסור דרבנן. וע"י מה שציינתי בספר הבו גודל [דף ע"ז] מחלוקת לגבי כל הפרשה וכו'.

ראיתי לשון, בספרו של רבי אליהו בחור, כמדומני שמו 'טוב טעם', ראיתי זאת מלפני זמן רב, לא כעת, שהוא כותב בנ"ד במפורש, הקדוש ברוך הוא אמר למשה רבינו לכתוב את הזרקא בסוף המלה.

אין שאלות. אי אפשר לשנות זאת, לבוא להתחכם ולעשות שתי זירקות. מה שאתה כן יכול לעשות, נכון שאנשים עלולים לטעות, תכתוב הערה בצד. זה מותר לך. תכתוב הערה בצד, 'מלעיל'. 'ההטעמה באות פלונית'. זאת אתה יכול לעשות. אבל אם אתה עושה שתי זרקות, או שתי תלשות, אתה משנה את המסורת. לכן, לא נראה לנו שזאת דרך נכונה.

אותו הדבר בנ"ד, 'דלא פסקיה משה', הכוונה לפי זה כי בודאי זה מהקב"ה. מאחר שהטעמים מהקב"ה בכלל תושבע"פ, זרקא ואתנחא וכו' הכל, פשיטא שהוא הדין לסופי הפסוקים. ואלה שחולקים, יגידו כמו הצד השני. העיקר לחיות בשלום.

*

הפתיע אותי נכדי ה"ה מרדכי תאם הי"ו. הוא טען לי, אמרת בשיעור הקודם – בהילולא דמהרי"ץ – לגבי הגמרא בקידושין ודף ל' ע"א, 'במערבא פסקי להאיי פסוקא לתלתא פסוקי', דהיינו את הפסוק הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו', שזהו פסוק ארוך, בארץ ישראל חילקו אותו לשלושה פסוקים. הירושלמי שואל את השאלה [שהבאנו לעיל], שהרי בפרשת עמלק ישנם רק תשעה פסוקים. בתלמוד בבלי, לא כתוב את זה. ולכן כולם מביאים זאת בשם הירושלמי. בבבלי כתוב רק המשנה, שבדף ל' ע"ב, בפורים קוראים 'זיבא עמלק'. מה עם השאלה, הרי ישנם רק תשעה פסוקים? הרי זאת ההלכה גם במסכת בבא קמא ודף פ"ב ע"א, שלא קוראים פחות מעשרה. וכן במגילה ודף כ"א ע"ב. כיצד הבבלי מסתדר עם זה? איך בתלמוד בבלי התעלמו מהשאלה הזאת? אלא הוא ענה לי, כפי שבמערבא היה להם פסוקים שהם חילקו אותם ליותר, לא כמו אצלנו אלא חילקו פסוק אחד לשלוש, יכול להיות שבנ"ד

היה להם – לבבלי – בפרשת זיבא עמלק, עשרה פסוקים.

אמרתי לו, שזאת ממש הברקה. אתה אומר דבר נפלא. יכול להיות. אי אפשר להוציא זאת מכלל אפשרות.

הרי אמרנו [בהילולא] שהראבי"ה אומר, כי לכן לא מנקדים ספר תורה, אסור לנקד ס"ת ולעשות 'סוף פסוק', וישנם הרבה טעמים לכך, אבל הוא מסביר שהטעם לכך כיון שישנה מחלוקת בפסוקי הפסוקים, וא"כ אנחנו לא בקיאים. אמנם יש לנו מסורת איך הפיסוק, אבל אנחנו לא מחליטים שזה רק כך ולא יכול להיות אחרת. אם תעשה בספר תורה 'סוף פסוק', החלטת שזה כך, והרי יכול להיות שזה לא נכון. לכן בס"ת אל תעשה זאת, תשאיר את זה בלי הכרעה. וכפי שאמרנו, כמעט בכל המקומות בתורה, יכול להיות הספק הזה.

א"כ יכול להיות, שהם קראו כך, זיבא עמלק י"י אל משה. סוף פסוק. אח"כ פסוק נוסף, כתוב זאת זכרון וגו'. וכדלעיל. וממילא היו להם ארבעה פסוקים, ולכן הם לא שאלו שאלות. ממש נחמד. יישר כוחו. שמחתי לשמוע זאת.

שאלה מהקהל: אבל גם בחסרות ויתרות יש שינויים, וכל אחד הולך לפי המסורת שלו?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. אבל המעניין הוא, שלגבי פיסוק הפסוקים אין מחלוקת, והדבר מקובל בכל עם ישראל. בעניין פיסוק הפסוקים, אין הבדל בין ספרי התורה שלנו, לבין ספרי תורה של עדות אחרות. בכל עם ישראל, פיסוק הפסוקים הוא שווה. אין בכך מחלוקת כיום. [אמנם שייך וקשור לכאן קצת עניין טעם תחתון שבעשרת הדיברות, שאינו נהוג ולא ידוע בקהילותינו, כי לעולם קוראים אותם במה שנקרא טעם עליון. ואין בספרים שלנו הטעם התחתון כלל. וכן עניין הפיסוק בפרשת וישלח, בפסוק [בראשית ל"ה, כ"ב] וַיְהִי בְשָׁכְן יִשְׂרָאֵל וגו'.

מה שהבאנו בשם הירושלמי, בחלק הדקדוק פרשת ואתחנן, 'ספרי נהרדעי', שם מחברים

שערי יצחק – השיעור השבועי

דל"ת רפויה, כי תמיד אחרי שוא נע צריך לבוא רפה, כמו נדרים, נדבות. תמיד זה כך.

היום [בשב"ק] קראנו בפרקי אבות – קישרתי זאת אז לשם – 'היו מתונים בדין'. לפי הדקדוק היה צריך להיות, מתונים. כך בדרך כלל האחרים מנקדים. אבל אנחנו שמענו את הגירסא 'מתונים'. ציינתי זאת שם ב'מילי דאבות', ויעו"ש עוד פרטים.

יכול להיות, שזה רק עפ"י כללי הדקדוק, שהם לפי המסורת של טבריה, לפי המקראות. אולי אך ורק לשיטתם אין דגש אחרי שוא נע. אבל התורה שבע"פ במסורת שלנו זה לפי המסורת הבבלית, שהיה להם כללים אחרים בקריאה, ושינויים רבים בהרבה פרטים. יתכן שזה אחד מהם. זהו כפי שאנו אומרים כיו"ב, אָדָר, בדל"ת דגושה אחרי השואפתת. וכן במלה וְפָךְ. ועוד הרבה מלים שאנחנו אומרים אותם כך, רק בתורה שבעל פה. כך נמסרה לנו המסורת מדורי דורות, אשר בעבר היתה גם במקרא. אבל מאז שהרמב"ם הכניס את בן אשר, הלכו אחרי בן אשר, כי זה יותר מדויק. אבל בתושבע"פ, נשארה לנו השיטה השנייה. דבר זה עונה על הרבה שאלות ועיין שיעור מוצש"ק תולדות התש"פ. אותו הדבר יכול להיות, לגבי המלה נדוניא.

אבל אפשר, שישנו הסבר אחר, וכדלקמן.

בספר טופס כתובות [דף קי"ח] הבאתי בס"ד בכלל הפירוש של מהרי"ץ בעץ חיים על הכתובה, לגבי פירוש המלה נדוניא, בזה"ל, לשון נדוניא כתב הערוך, נדוניא דבי חמוה, פי לקנות תכשיטין הראויים לנדוניא, ופי' יתנו נדה עכ"ל.

ואני ראיתי להראשונים שפירשו, שזה נגזר מגזרת נָדָן של סכין. הכוונה על המלבושים והתכשיטים שלובשת האשה, שהם נעשים לה דוגמת הנדן של הסכין, כי הם דוגמת הנדן, והיא דוגמת הסכין הנכנסת תוך הנדן.

ויש מפרשים שהוא נגזר מאָמרו, לכל זונות יתנו נדה. ומן ואת נתת את נדניך לזרים ויחזקאל יז

שני פסוקים, זה היה היה בזמנם. ישנו עוד פסוק אחד, שכותב לגביו אחד מחכמי תימן הראשונים, בספר נר השכלים – סראג אלעקול, זהו ספר שלצערנו עדיין לא נדפס, אבל ראיתי שהוא כותב לגבי הפסוק [בראשית כ"ו, ו'] וַיֵּשֶׁב יַצְחָק בְּגֵר, שיש במוסרה שלושה עשר פסוקים בתורה, שיש בהם רק שלוש תיבות. שהם כתבו זאת, כי האחרונים חיברו את זה, עם הפסוק שלאחריו. וישב יצחק בגרר, וישאלו אנשי המקום לאשתו וגו'. אצלם הפסוק הקצר הזה, מחובר היה עם ההמשך. מובן שהיתה גרסא כזאת. ווהרחבתי על כך בס"ד בנפלאות מתורתך פ' ואתחנן ע"פ לא מרבכם מכל העמים.

אבל במציאות כיום בכל עם ישראל אין מחלוקת על פיסוק הפסוקים. הדבר מעניין, כי בזה הרי לכאורה יותר קל לטעות.

שאלה מהקהל: לגבי קושיית הנכד נר"ו, אולי מסתברא טפי שסמכו בבבלי על מה שאמרו כיוצא בזה לגבי הפטרה, במגילה דף כ"ג ע"ב, שהפטרה אף שאין בה כ"א פסוקים, מ"מ היכא דסליק עניינא שאני. והנוהגים לכפול, סבירא להו שזהו דוקא בהפטרה, ולא בתורה דחמירא טפי לפי שהיא תקנת עזרא. ואפילו לדעת הסוברים שעזרא תיקן לקרוא הפטרה, סוף סוף מצינו שהקילו בה.

תשובת מרן שליט"א: יתכן. אבל יותר היה הבבלי צריך לעורר שאלה זאת על משנה מפורשת שקוראים ויבוא עמלק, ולגבי קס"ת. לא תהא כהנת כפונדקית.

פירוש המלה 'נדוניא', וגירסתנו שהדל"ת דגושה, וחיידוש ממרן שליט"א מדוע שינו רבותינו מלה זו ממקורה.

אנחנו עדיין אחרי יום פטירתו של מהרי"ץ זיע"א, כ"ח ניסן חל השנה ביום שבת, ולכן נביא כעת מתורתו בפירוש הכתובה, מה פירוש המלה 'נדוניא'. וזדא נדוניא דהנעילת ליה.

הגירסא שלנו היא, נדוניא, בדל"ת דגושה. כך קיבלתי מאבא מארי זצ"ל, ומעוד הרבה תלמידי חכמים, הקוראים מלה זאת בדל"ת דגושה, אפילו שלפי הדקדוק לכאורה היה צ"ל

פסוק ל"ג, שהכוונה בו מתנה ושכר, וכן תרגם יב"ע אגר, אגריך. וכן תרגם אתנן זונה [דברים כ"ג, י"ט], אגר זניתא.

ישנם כאן, שלושה פירושים. הפירוש הראשון, מביא מהרי"ץ בשם הערוך, שזה תכשיטים. הפירוש השני, מביא מהרי"ץ בשם הראשונים – הכוונה לחכמי תימן הראשונים – שזה מגיורת 'נָדָן של־סכין'. כמו 'להשיב החרב אל נְדָה'. דהיינו, הנרתיק של־חרב, או הסכין. זהו כמו משל, התכשיטים והמלבושים שהיא לובשת, זה כמו הכיסוי שהסכין מתכסה בנדן. לפי זה, זאת לשון מושאלת.

שאלה מהקהל: זאת מלה בארמית, עם שורש בעברית?

תשובת מרן שליט"א: המלה נדוניא היא לכאורה בארמית, לפי זה, ועכ"פ כך נראה מן המשקל שלה. אבל מה הפלא? ישנו ספר בשם תירגם אברהם, שחיבר בנו של הגר"א, והוא מראה כי לכל המלים בארמית יש שורש בלשון הקודש. הרי ארמית, היא אחות השפה העברית, והערבית היא בת אחותה [עיין שיעור מוצש"ק ויחי התשע"א]. מלים בלשה"ק אפילו לא כל כך מצויות, אבל בעצם באיזה שהוא מקום מוצאים שהמקור להן הוא משם. וגם אם לא מוצאים, יכול להיות שזה רק לא נזכר במקרא, אבל זה קיים במציאות, היה בכל אופן, בשורש לשון הקודש.

והפירוש השלישי, שזה מלשון מתנה.

לכאורה, חושבני כי הפירוש השלישי הוא הכי מקיף את העניין.

בקובץ דברי חפץ [חלק ט"ז, ניסן התשפ"א] הדפסנו את חלקן של הלכות כתובות, מתוך שלחן ערוך המקוצר חלק אבן העזר [שעודנו בכתובים], ובכללם העניין הזה. דיני הנדוניא. והאמת היא, כי מכך התעוררתי לזה, כי שם נדפס בדל"ת רפויה. כיון שלא תיכננתי להדפיס זאת, העורך הבין שאני מתכוין להדפיס גם את זה, לכן הוא הכניס גם את זה. ושאלו אותי, למה כתוב כאן [בדף ל"ב] 'נדוניא',

בדל"ת רפה. ענית להם, כי זה היה ברגע האחרון, זה לא הוגה סופית. ישנה שם עוד מלה, דְאִרְכָּסָא. כתובה דאירכסא. זאת טעות בהדפסה, כיון שלא היתה מחשבה להדפיס זאת. צריך להיות הדגש בתוך הרי"ש.

כתבתי שם כך, הנכסים שמכניסה הכלה לרשות החתן, בין קרקעות, ובין מטלטלין כגון – מה זה נדוניא? – בגדים ותכשיטין, מצעים ושמיכות, מגבות וכלי־בית, או מעות או בהמות וכיוצא בהם, נקראים בשם נְדָנְיָא (שפירושו מְתָנָה וּשְׁכָר, מלשון יתנו נְדָה, וְאֵת נַתָּתָא אֵת נְדָנְיָא וגו').

ומה שקיבל החתן על עצמו אחריות עליהם ונעשו ברשותו, הן להפסד הן לריוח, דהיינו שאם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לו, וכן אם מתו או נגנבו או נאבדו, הרי אלו נקראים בשם נְכָסֵי צֵאן פְּרָזַל (דהיינו כמו הצאן שהם קרן קיימת, וכדבר המחזק בריקועי ברזל שאינו מתקלקל ונְשָׁחָת). וכן אם שָׁמוּ אותם עליו בדמים קצובים, הרי זה קיבל אחריות החוב עליו. ודברים שאינו מקבל על עצמו אחריותם, אלא הם נשארים ברשותה הן להפסד הן לריוח, הרי אלו נקראים בשם נְכָסֵי מְלוּג (כלשון "מליגת" עופות, דהיינו מריטת נוצותיהם. כן הבעל תולש ואוכל את הפירות, ועוזב לה את הקרן).

יש נכסי צאן ברזל, ויש נכסי מלוג. נכסי צאן ברזל, פירושו שהוא קיבל אחריות, גם אם זה נהיה פחות, גם להפסד וגם לריוח. הוא מתחייב, כי אם נגנב או נאבד, זה על אחריותו. דהיינו, מכלילים זאת בכתובה, שהוא מתחייב לכך 'בשעת הצורך', כלומר מיתה או גירושין רח"ל. זה חלק מן הכתובה, נכסי צאן ברזל. ויש נכסי מלוג, מלשון מליגת עופות. לכן כותבים בכתובה, הכל נתקבל חתן זה ובא לידו ונעשה ברשותו. דהיינו שהוא מתחייב, כי יהיו נכסי צאן ברזל, כל מה שהיא הכניסה, הוא מתחייב להחזיר לה.

אסכך, נמצא שזה כולל הכל. ולפי הפירושים הראשונים שזה תכשיטים או בגדים, זה לא

שערי יצחק – השיעור השבועי

הכתובה זאת התחייבות מהחתן לכלה, לכן זה נקרא שהכלה מקבלת, למרות שבעצם זה כלפי מה שהיא נתנה, אבל קוראים את זה ע"ש מה שיהיה בסופו של דבר, כי זאת התחייבות.

חוץ ממה שאפשר לומר, כי בלאו הכי, הרי גם הפסוק זאת נתת את נדניך, מתכוונים על ההיפך, וממילא הקושיא שלו מעיקרא לא מתחילה.

אבל בס"ד ברצוני לומר כאן, חידוש נחמד. 'נדה', לפי מה שכתוב בפסוק, על פי מה שכל המפרשים מבארים, יוצא כי זה לשון גנאי, פריצות. ולכאורה, חתן וכלה מתחתנים, 'בקדושה שמעתי כי יקח איש אשה', אם כן כיצד קוראים לזה במלה כזאת מגונה? הרי לא יפה לקרוא לזה כך?

חושבני כי בגלל דבר זה, רבותינו נע"ג שינו את המלה. בפסוק כתוב 'נדה', בדל"ת רפויה, שינו זאת להגיד נדוניא, בדגש, בכדי לשנות קצת את המובן, שיהיה מלשון דין. דהיינו, זה לא מה ששם. שם זה אסור וגרוע, אבל כאן זה כדת וכדין. לכן זה נדוניא. וכמו דונו דיני, בפסחים דף ג' ע"ב.

זהו מעין מה שהסברנו בעבר [שיעור מוצש"ק בראשית התשפ"א], למה אנחנו גורסים 'צדוקים', במקום צדוקים? הרי לא מסתבר שקראו לו צדוק, אלא קראו לו צדוק. 'צדוק ובייתוס'. אבל שינו זאת לגנאי. כי אם תגיד צדוקים, כביכול יובן שהם צודקים. לכן אמרו, אל תקרא צדוק, הפכו את המלה. המלה היא בעצם צדוק, והפכו זאת לצדוק, כדי להגיד שהם אינם צדוקים, הם רק עושים את עצמם צדוקים, כביכול מחמירים. הם נראים צדוקים אבל הם צדוקים. שינו את המלה לגנאי.

אבל בעניינינו יש יתירה מכך. במלה נדוניא, מלבד הדגש, הוסיפו יו"ד ואל"ף בסוף, לרמוז שאיש ואשה שזכו שכינה ביניהם. יו"ד וה"א. קידשו את המלה, ע"י שהוסיפו בסוף יו"ד ואל"ף, והאל"ף כמובן מתחלפת בה"א, מאותיות הגרון אחה"ע כידוע. וגם ישנם הרבה

כולל את כל הדברים. הרי זה כולל את הכל. הפירוש האחרון לכאורה הוא יותר מתאים.

למה המסורת שלנו היא לקרוא 'נדוניא' בדל"ת דגושה? יכול להיות שזה אכן לפי מה שאמרנו והסברנו מקודם.

אבל נקדים לצורך הבנת כללות הנושא, כי בספר התשבי, שואל כאן שאלה. רבים מן המפרשים, הביאו לראיה פסוק מהנביא בספר יחזקאל ויחזקאל ט"ז, ל"ג, יתנו נדה ואת נתת את נדניך.

הנביא אומר שם תוכחת קשה. אנחנו קוראים להפטרות שמות 'הודע את ירושלם את תועבותיה', אבל זאת רק ההתחלה, אנחנו לא קוראים את ההמשך, אבל שם בהמשך ישנה תוכחה קשה מאד שהנביא אומר וגם כותב, וח"ו הוא משוה את כנסת ישראל לאשה חצופה, שכולן מקבלות נדה, מקבלות מתנות, זאת נתת את נדניך לכל מאהביך, עשית הפוך, את חיפשת את כולם, רדפת אחרי כולם. לעניין עבודה זרה.

המלבי"ם שם כותב, לכל זנות יתנו נדה, גם לזונה כזאת הלא יתנו לה נדן קבוע, אחר שהיא מתיחדת לאיש אחד בקביעות. ואיך היית את בהיפך, כי את נתת את נדניך לכל מאהביך, וחוץ ממה שנתת להם נדן קבוע בעבור שיאהבו אותך.

שואל ר"א בחור בספר התשבי, אם המקור הוא מן הפסוק הזה 'יתנו נדה', פירושו שהיא מקבלת. ואילו בחופה, לצורך החתונה, זה הפוך, הכלה לא מקבלת אלא נותנת. הרי את הנדוניא, הכלה מכניסה לחתן. א"כ איך זה מסתדר?

חושבני, כי לפי מה שאמרנו מקודם, זאת אינה שאלה. נכון שהכלה מכניסה, אבל החתן מתחייב, פירושו שזה מה שהוא נותן. קוראים לזה נדוניא, כי החתן מתחייב על מה שהיא נותנת, ולא רק זה אלא שהוא מתחייב שאפי' אם פחתו פחתו לו, ואם נגנבו או נאבדו. זה מה שהוא נותן, הוא מכליל זאת בכתובה,

ספרים הגורסים נדוניה עם ה"א. א"כ מובן שנדוניה זה 'כדת וכדין', ושהשכינה שרויה ביניהם.

זאת המלה נדוניה. הפלא ופלא. ממש מפליא, איך במסורת אבותינו, ישנם ציצים ופרחים, וטעמים עמוקים שמאירים את העיניים.

חידוש מכה"ר שלמה גזפאן זצ"ל בשם כה"ר דוד רצאבי זצ"ל תלמיד מהרי"ץ, לגבי הנאמר ב'סדר הפתיחה' בשחרית, ואל תשלט בנו יצה"ר, כי הוא"ו במלה זאל' בגעיא, כפי שהוא בפסוק בתהלים זאל' תשלט בי כל און.

בהילולת מהרי"ץ זיע"א הבאנו חידוש של הר"ר שלמה גזפאן זצ"ל, שנדפס לראשונה רק זה מקרוב בחמדה גנוזה קובץ חמישי, בקשר למהר"י צעדי ומהרי"ץ. ישנם עוד כמה חידושים בספר הזה, בספרים שלו, ובנתיים אביא עוד שני דברים.

כתוב שם ובדף ס"ז כך, עניין פסוקים שבתלים, ואל' תשְׁלֹטְנִי כְּלֵי־אֶנְוֹן ותלים קי"ט, קל"ג, תחת הוי"ו געיא. ועניין זה הוא שבסדר הפתיחה, ותשלט בנו יצה"ט ואל תשלט בנו יצה"ר, נוהג הרב רדר"ץ נר"ו לומר זאל' בגעיא, כעניין הפסוק הנזכר.

בפסוק בתהלים כתוב, ואל' תשְׁלֹטְנִי כְּלֵי־אֶנְוֹן. הוא"ו בגעיא, כנזכר בחלק הדקדוק. והוא אומר, כי ב'פתיחה' – מה שאנחנו קוראים 'אדון העולמים' לפני ברכות השחר, קוראים לזה 'פתיחה' – נוהג הרב רדר"ץ נר"ו לומר זאל' בגעיא, כעניין הפסוק הנזכר.

הרדר"ץ זהו מהר"ר דוד רצאבי זצ"ל, אחד מתלמידיו המובהקים של מהרי"ץ. בעבר לא ידעו זאת, אבל לאט לאט נתפרסמו דברים ממנו בכמה ספרים. הוא אומר כאן חידוש, כי כמו שבפסוק אומרים ואל תשְׁלֹטְנִי, כך צ"ל גם בתפילה, אפי' שזה לא בדיוק הפסוק, ואל תשלט בנו יצר הרע. לדבריו, כיון שבפסוק זה בגעיא, אז גם בתפילה זה צריך להיות בגעיא.

זהו חידוש גדול, אינני יודע האם מישהו יסכים איתו, אבל לפי דבריו נלמד בק"ו לגבי יסלחת'

לעוונינו כי רב הוא, שאומרים בנוסח הוידוי, לקראת הסוף. כמו שישנה געיא בפסוק וְסִלַחְתָּ לְעוֹנֵי וְתִהְיֶה כִּי־יֵאָא, אעפ"י שאם המלה נהפכת ללשון רבים, זה כבר לא הפסוק. אבל כנראה הוא מבין, כי אם בפסוק זה כך, כיון שהתפילה נתייסדה על לשון הפסוק, אז כמו שא"ת הניקוד אתה לוקח מן הפסוק, כך גם את הגעיא אתה צריך לקחת מן הפסוק. ושם זה ממש אותן מלים, רק החליפו מלשון יחיד ללשון רבים. משא"כ בואל תשלט בנו יצר הרע.

אבל כעת תשמעו, גם את ההמשך. זה לא נעצר כאן.

הוא כותב כך, וסוד הגעיא בכל מקום, כמו געו בבכיה, עיין ספר אשל אברהם. הדבר הפלא ופלא. ישנו ספר נדיר בקבלה, שמו אשל אברהם, למהר"ר מרדכי אשכנזי, והוא כותב כי הגעיא זה כמו פרה גועה. פירושו, שהשכינה גועה. כאשר ישנה געיא, פירושו שיש כאן איזה עניין של צער, כלשון חז"ל בכמ"ק געו בבכיה.

ושמעתי מפי בנו של הרדר"ץ, כי סוד געו בבכיה, וכל בכיה, היא ממתקת הדינים. ולכך יש ראייה לסוד זה, שהכתובים הם דין, ויש געיא בתחלת קריאת שמות ההוי"ה במזמורי תלים, כדי להמתיק הדין, עכ"ל.

ישנם הרבה שמות הוי"ה, ושאר שמות, בגעיא. אומרים א. האמת היא שגם היה לנו בספר משלי שקראנו היום, א–דני – בפסוק כתוב שם הוי"ה, והיו"ד געי, כיעויין בינה במקרא שם דף י – בחכמה יסד ארץ [משלי ג, י"ט]. ובתהלים יש הרבה א–להים. וכדומה. יש געיא באל"ף. העולם כבר שכחו מכך, עד שהחזרנו עטרה לישנה, בפרט מאז שהוצאנו את ספר התהלים. כי בעבר, אף אחד לא קרא כך. שכחו מזה. אבל רואים שאצלם – בזמן הרדר"ץ והר"ש גזפאן – זה היה דבר ידוע. ומלמדנו שהדבר בא לרמוז, להמתיק הדין, ע"י שגועים בבכיה. ובמקום אחר נאריך בס"ד.

שערי יצחק – השיעור השבועי

שָׁקֵץ הוּא לָכֶם. אַךְ אֵת זֶה תֹאכְלוּ, מִכֹּל שְׂרֵץ הָעוֹף הַהַלֵךְ עַל אַרְבַּע, אֲשֶׁר לֹא [לוֹ] כְּרָעִים – אֵלוּ הַקְּרִסוּלִים – מִמֶּעַל לְרַגְלָיו, לְנִתְר פֶּהֶן עַל הָאָרֶץ. אֵת אֵלֶּה מֵהֶם תֹאכְלוּ, אֵת הָאֲרָבָה לְמִינֹו, וְאֵת הַסְּלָעִים לְמִינֵהוּ. וְאֵת הַחֲרָגָל לְמִינֵהוּ. וְאֵת הַחֲגָב לְמִינֵהוּ.

אֵת אֵלֶּה מֵהֶם תֹאכְלוּ, יֵשׁ אֵת שְׁלוֹשֶׁת הַסִּימָנִים הַמְּפֹרָשִׁים בַּמִּשְׁנָה וּבַגְּמָרָא בַּמִּסְכָּת חוּלִין, וּבְכָל הַפּוֹסְקִים. אַרְבַּע רַגְלָיִים, וְאַרְבַּע כַּנְפָּיִים הַחוּפִים אֵת רֹב אֹרֶךְ גּוֹפוֹ וְרֹב הַיָּקָף גּוֹפוֹ, וְשֵׁנֵי כְרָעִיִּים. אֵךְ הַעֲנִיִן שֶׁל הַחֵי"ת, לֹא מוֹזְכָר בַּגְּמָרָא, וּבַפּוֹסְקִים לֹא מוֹזְכָרִים זֹאת. אֲבָל הַדָּבָר יֵשׁנוּ בַּהֲרַבָּה סְפָרֵי חו"ל, כְּגוֹן מִדְרַשׁ שְׁלוֹשָׁה וְאַרְבָּעָה, וּמִדְרַשׁ הַגְּדוֹל. זֶהוּ דָבָר מְבֹסָס, לְמִרְוֹת שְׂאֲחָרִים לַעֲגוֹ עַל כֵּךְ, חֲשַׁבּוּ שֶׁהַמִּצִּיאוֹ אֵת זֶה [עֵינֵי שִׁיעוֹר מוֹצֵשׁ"ק בְּשִׁלַּח הַתְּשָׁע, וּמוֹצֵשׁ"ק וַיִּקְהַל וּפְקוּדֵי הַתְּשָׁע"ג]. אֲבָל תִּרְאוּ אֵיךְ לַעֲוֹמְתָם, חֲכָמֵי תִימָן, כִּפִּי שֶׁהוּא כּוֹתֵב כֹּאן, הַתִּיחֶסוּ לְזֶה מִמֶּשׁ בְּכוֹבֵד רֹאשׁ.

הוּא כּוֹתֵב כֵּךְ, בְּרוּךְ אֲשֶׁר לוֹ נִתְּכֵנוּ עֲלִילוֹת, שְׂרָשָׁם בְּכָל נִבְרָא אֹת עַל עֲנִינֵנוּ וְסוּדוֹ. וְגַם יִתְעַלֶּה שְׁבַחוֹ ית', שְׂאִין שׁוֹם פְּעוּלָה אוֹ אֲפִילוֹ חֲקִיקָה קִטְנָה תַעֲצוֹר לוֹ.

וְהִרְאִיָּה לְהַבִּין אֵת הַרְשׁוֹם בְּכַתֵּב אִמְתָּ, בַּחֲזֵה שֶׁל אַרְבָּה הַמְּבַהִיל הַרְעִיוֹנִים – שְׁמַעְתָּם? הוּא רֹוֵאָה אֵת הָאֲרָבָה, מִסְתַּכֵּל וְאוֹמֵר שֶׁהַדָּבָר מְבַהִיל – שֶׁשֶׁם חֲקָק אֹת חֵי"ת.

עַד כֹּאן, שֵׁישׁ בּוֹ חֵי"ת, זֹאת יִדְעֵנוּ. אֲבָל כַּעַת כְּתוּב כֹּאן דָּבָר נוֹסֵף, שְׂאִנִּי מִשְׁתוּמָם. לֹא נֹזְכָר הַדָּבָר בְּשׁוֹם סֵפֶר. וְלֹא שְׁמַעֵנוּ.

וְגַם נִיקֵד תַּחְתִּיָּה צִירִי. שְׁמַעְתָּם? לֹא רַק חֵי"ת, כַּעַת יֵשׁ לָנוּ דָּבָר חֲדָשׁ, צִירִי מִתַּחַת הַחֵי"ת.

מֵה זֶה הַחֵי"ת, וּמֵה מוֹסִיף הַצִּירִי? כְּלוֹמֵר, חִילֵי הַגְּדוֹל הוּא זֶה.

זֶהוּ פְּסוּק יְדוּעַ וּמְפֹרָסָם בְּנִבְיָא [וַיֹּאֵל בִּי, כִּי הִנֵּה, חִילֵי הַגְּדוֹל אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּי בְּכֶם] [מִרְן שְׁלִיט"א אוֹמֵר בְּכִינוּי, 'בְּהֶס']. זֶהוּ הַצְּבָא שֶׁל הַקַּב"ה. הָאֲרָבָה מִשְׁחִית וּמְכַלֶּה, מוֹתִיר אֵת הָאֲנָשִׁים מִסְכָּנִים עֲנִיִּים.

שְׂאֵלָה מֵהַקְּהָל: הַרְבַּ הַזְּכִיר קוּדָם אֵת הַפְּתִיחָה, אֲדוֹן הָעוֹלָמִים. קִרָא בְּשׁוֹא נַע רַגִּיל, שְׁנִשְׁמַע אֲצִלְנוּ כְּמוֹ שׁוֹאֲפֶתַח. אֵךְ שְׁמַעְתִּי אֲצִלְנוּ אוֹמְרִים זֹאת בַּפ"א רְפוּיָה, וְהַשׁוֹא כְּמוֹ נַח.

תְּשׁוּבַת מִרְן שְׁלִיט"א: בְּכָל כְּגוֹן דָּא, כְּבָר אִמְרָנוּ פְּעָמִים רַבּוֹת, שְׁזֵה בָא לְהֶם בַּהֲשַׁפְּעַת לְשׁוֹן עֲרַבִי, שְׂאִין לְהֶם פ"א דְּגוֹשָׁה. לְכֵן רַבִּים אוֹמְרִים אֲפִילוֹ מִטְּפַחַת בַּפ"א רְפוּיָה, כִּיפּוֹר, אֵף עַל פִּי, פִּרְשָׁה, וְכִדּוּמָה. וְעִיקָר סְגִנוֹן פְּתִיחָה בְּנ"ד, הַעֲלָה מֵהַרִּי"ץ בַּעַץ חֵיִים [דָּף ה' ע"א] בְּשֶׁם מֵהַר"י צַעֲדִי, נִהְגוּ לְפִתּוּחַ בּוּזָה הַשְּׁבַח, כְּמוֹ שְׂאֲחֻז"ל, לַעֲוֹלָם יִסְדֵר אָדָם שְׁבַחוֹ שֶׁל הַקַּב"ה וְכו'.

חִידוּשׁ נוֹסֵף שְׁכַתֵּב בְּשֶׁם כְּה"ר דּוֹד גְּמָאֵל זַצ"ל בַּעֲנִיִן הָאוֹת חֵי"ת בְּבִטָן הַחֲגָב, וְהַצִּירִי שְׁמַתַּחְתִּיָּה.

כַּעַת תְּשַׁמְעוּ חִידוּשׁ נוֹסֵף.

דִּיבְרָנוּ הַרְבָּה פְּעָמִים, עַל עֲנִיִן הַחֲגָבִים, הָאֲרָבָה. וּבְשִׁיעוֹר הַקּוּדָם דִּיבְרָנוּ עַל כֵּךְ שְׁבַגְרָבָא הָאֲרָבָה נִחְשָׁב אֲצֵלָם שְׁקָצִים וְרַמְשִׁים, לְמִרְוֹת שְׂאֲבוֹתֵיהֶם אֲכָלוּ זֹאת, אֲבָל הַתַּעֲוִרָרוּ לְהֶם שְׂאֵלוֹת, כְּגוֹן מֵאִיפָה הָאֲנָשִׁים מִמִּצִּיָּאִים שְׁבַבְטָן הַחֲגָב יִשְׁנָה הָאוֹת חֵי"ת, אֵינִן לְזֵה שׁוֹם בְּסִיס וְכו'. וְכִפִּי שְׂאִמְרָנוּ, מֵה לַעֲשׂוֹת שְׁלֹא הִיוּ לְהֶם אֵת הַסְּפָרִים וְאֵת הַמְּקוּרֹוֹת, הַדָּבָר כְּתוּב בַּהֲרַבָּה סְפָרֵי חו"ל, וּבַעֲיִנֵי יִצְחָק עַל שַׁע"ה [וַיִּדְ הַל' חֲגָבִים סִי קל"ד] הָאֲרָכְתִּי עַל כֵּךְ, שְׁזֵהוּ דָּבָר מְבֹסָס. כּוֹלָל הַתְּשׁוּבוֹת לְטַעֲנוֹתָיו שֶׁל מֵהַר"ח בֵּן עֲטָאֵר בְּסִפְרוֹ פְּרִי תוֹאֵר וְכו'.

וְתִרְאוּ אֵיךְ לֵאֵיֶדֶךְ גִּיסָא, אֲצֵל חֲכָמֵי תִימָן נַע"ג, הַסִּימָן שֶׁל חֵי"ת הִיָּה מְקוּבָל בַּחֲרַדְת־קוּדָשׁ, לְמִרְוֹת שְׁזֵה לֹא סִימָן הַלְכָתִי. אִמְנָם יֵשׁ אוֹמְרִים שְׁכֵן, יִשְׁנָם הָאוֹמְרִים כִּי הָאוֹת חֵי"ת בָּאָה לְרַמּוֹז עַל חֲגָב. בַּמִּסְכָּת חוּלִין שְׁנִינוּ יְרַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, שְׁשֵׁמוֹ חֲגָב'. וַיִּשְׁנָם הַפּוֹסְקִים כֵּךְ לְהַלְכָה וְכַדְעַת הַרִי"ף, כִּי צִרִיךְ שִׁיְהִיָּה שְׁמוֹ חֲגָב. דִּהֵינּוּ, לֹא מִסְפִּיק שֵׁישׁ אֵת כָּל הַסִּימָנִים, שְׁלִיכְנַפִּיִּים וְהַקְּרִסוּלָיִים שֶׁהוּא מִנְתֵר בֵּהֶם עַל הָאָרֶץ.

הִרִי קִרָאנוּ זֹאת בַּפְּרָשַׁת הַשְּׁבוּעַ [שְׁמִינִי], זֶה קְשׁוֹר לְפִרְשָׁה, וְאֵת אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן הָעוֹף וְגו', וְאַח"כְּ כְּתוּב, כֹּל שְׂרֵץ הָעוֹף הַהַלֵךְ עַל אַרְבַּע,

אמנם היום התחכמו. רוב מדינות ראו שזה משמיד להם את הכל, לכן היום הם מרססים אותם כשהם עדיין ביצים. לא נותנים להם לגדול. אבל אתם יודעים, זהו כפי שדיברנו פעם על דרוש אור החיים לבעל תפארת ישראל, לגבי אדם שחייב כרת, רח"ל. הוא נענש מאתו יתברך, ומקבל חולי אשר ימות בו. אבל הוא מתחכם, הולך לרופא מומחה ומתרפא וכו'. כמרכן בנ"ד. טוב, אתם חכמים, אתם מסתדרים, אתם הולכים נגד הצבא שלי. בסדר. יום אחד, הקב"ה לא חסר לו דרכים, הוא יכול להביא קורונה, או צרות אחרות, זאת לא בעיני. אם לא זה, יש דברים יותר גרועים.

אבל הוא אומר, כי הסיבה היא, על מניעת המזון, רחמנא ליצלן (הד"ג). זה משחית את כל התבואה. זה עושה רעב במדינה, איפה שזה משתלט. כך הוא מביא בשם הד"ג, זהו מהר"ר דוד גמאל.

אי נמי, החי"ת עם ניקודה, רומזת למה שראיתי במדרש ששבע מאות מיני דגים, ושמונה מאות מיני חגב, הראה הקב"ה למשה בסיני, ובכניסתן לארץ נכנסו עמהן, וכשגלו יצאו עמהן, והטמינם הקב"ה בתהום, זולתי מין אחד ששמו שבטא [עיי' לקמן ד"ה מה], הוא מתגלה בעולם. (ומצינו) [נמצאנו] למדין, שנרשם בזה המין אות חי"ת וניקודה צירי, להורות ששמונה מאות מיני חגב ברא הקב"ה, וזה אחד מהם (שם).

הוא אומר שני פירושים. בהתחלה החי"ת בצירי, לרמוז שזה חילי הגדול. והדבר צריך ביאור. טוב, אבל בשביל זה אתה צריך צירי? מה זה משנה?

חושבני כי צריכים להוסיף, כי עשה ניקוד צירי, כיון שאתה יכול להגיד פירושים אחרים, שמשנתנה לפיהם הניקוד. אולי הפירוש הוא שזה 'חגב'. מה החי"ת הזה אומר? הרי אתה יכול לומר פירושים אחרים. שמא הכוונה בזה לחגב? לא חגב. כי אין כאן קמץ, אלא חילי, כי זה צירי. לא צריך שהשם שלו יהיה חגב, לא קי"ל להלכה שאנשים יגידו במסורת שזה

נקרא חגב. הרי גם מהרד"ם בראשי בשמים דן בזה, כי לא קוראים לזה חגב. אמנם אני תירצתי זאת בעיני יצחק, כי גראד וחגב זה אותו הדבר. כי לא משנה המלה הזאת בדיוק, העיקר שזה אותו המין. גראד זה התרגום בלשון ערב של חגב. אבל בכדי שלא יהיו טענות, עדיף כך. אצל הספרדים התחילו להגיד שזה 'חֲלָאֵל', שבלשון ערבית פירושו מותר, ואז בא חכם אחד ובעל שו"ת איש מצליח וטען להם, מה אתם אומרים שזה חֲלָאֵל? אולי זה תֵּרָאם, דהיינו בהיפך שזה אסור בל"ע? מה אתם מקשקשים?

לכן בא הקב"ה, וקבע כך ביצירתו. אל תתבלבלו, יש צירי, זהו 'חילי הגדול', אל תעשו פירושים אחרים.

רעיון נוסף שהוא אומר, הפירוש השני שמעלה ה"ר שלמה גזפאן, כי שמונה מאות מיני חגבים ברא הקב"ה. לכאורה זה נראה קצת פירוש דחוק, מה שהוא אומר. כי יוצא, מה זה בא להגיד? שזה שמונה מאות, כיון שהמלה מאות מתחילה בניקוד צירי?

אם כבר, היה אומר שצירי זה שתי נקודות, וכל נקודה לפי הקבלה זה עשר, א"כ זה עשרים. [יש לבדוק אולי לאו דוקא על פי הקבלה כל נקודה היא עשר, אלא גם בעלי הרמז שאינם מקובלים, מחשבים כך. וכן ניקוד פתח, שש וכו']. כמדומני שבעולם כיום יודעים על בעשרים אלף מיני חגבים וכו"מ"ש בס"ד בעיני יצחק על שעה יו"ד הלי' חגבים סי' קל"ד אות כ"ז דף קפ"ט ד"ה ונלע"ד. אולי זה מה שיכול להיות.

שאלה מהקהל: אולי הוא מתכוין, יו"ד כפול יו"ד? היו"ד הראשונה זה עשר, והיו"ד השנייה שזה ג"כ עשר כפול עשר, ביחד זה מאה. כפול חי"ת, זה שמונה מאות.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. נחמד. יו"ד כפול יו"ד. שמונה כפול מאה. א"כ הוא החסיר קצת את הביאור. זה כבר יותר מתקבל על הדעת.

לאמיתו של דבר, בתחילה קצת השתוממתי על כך, לא ידעתי על מה הוא מדבר, כי לא

שערי יצחק – השיעור השבועי

ושלום, לא יכולים להגיד באופן גורף על דבר שכתוב בתורה, שזה כך. אלא מאי, זהו עניין של הרגל.

יש כאן בפנינו את החגבים, אתם זוכרים אותם, כבר בעבר היו, אולי מישהו יסתכל וימצא את הצירי, אני לא יודע. כאן שזה המין שנקרא החגב הנודד, לא נראה הדבר. אולי בגלל שהם מיובשים. אבל האמת היא, שזה רק מין אחד. יש עוד הרבה מינים אחרים. יכול להיות, שזה צירי גדול. אבל לא מסתבר. שם כן זה שני יודיין גדולות מאד. מי שיראה גם בספר [שע"ה יו"ד איסור והיתר דף רי"א ד"ה ודע] הבאתי את הצורה של החי"ת, ושם ישנו משהו, אך זה לא נראה צירי, אלא משהו עבה כזה. לא מסתבר שזאת הכוונה.

אבל ברוך ה', זאת צריכים לדעת, כי העניין הזה של חגבים, היום אם האנשים נגעלים לראות חגב ולא רוצים לאכול את זה, היום הדור התפתח ועושים מזה כבר אבקה [מרן שליט"א מראה זאת לציבור], ומערבבים את זה בכל מיני מאכלים, ואומרים שזה הרבה יותר בריא מאשר בשר, יש בזה 75% חלבונים.

בעבר גם דיברתי על כך, שזה מאד בריא ללב. אמרתי כי בדור שלנו יש הרבה מחלות, וכנראה אין לנו זכות לאכול את זה. בצרפת, מאכלים חגבים לסוסי מירון, כי זה מחזק אותם. אם היינו אוכלים את החגבים כפי שאבותינו אכלו, לא היו לנו מחלות לב.

לכן העניין הזה חשוב מכל הבחינות. כיום כבר מפיצים זאת בדרכים שונות, אפילו בתערוכת של גרנולה [מרן שליט"א מראה זאת לציבור], אבל לעת עתה אף אחד לא יאכל את זה, כיון שאין על כך הכשר. מפיצים את זה באבקות לכל מיני מאכלים. הדבר הזה יכול להתפשט, להרבה מאכלים, לערבב אותם. רק שכעת, עד היום אין על זה שום הכשר, מפיצים זאת בעיקר בחוץ לארץ, במקומות אחרים.

בכל אופן, ישתבח שמו לעד. זאת סייעתא דשמיא. מי היה מאמין?

היה זכור לי שיש צירי מתחת החי"ת. אבל עכשיו בעיקבות דבריו, בדקתי ומצאתי כן, במין שנקרא ארבה המדברי, ניכר בבירור. הפלא ופלא. שבח לשם יתברך.

מה שהוא כותב 'שבטא', צ"ל 'שיבוטא'. המדובר בזה הוא על דג, ולא על חגב, ע"י ירושלמי תענית פרק ד', ובגמ' חולין פ' אלו טריפות דף ס"ג ע"ב, ושאר ספרים.

בערב שבת זו, בא אלי ידידנו הרב ירוחם גרשי הי"ו, וסיפר לי על חתנו הרב יהודה מחפוד הי"ו, שמפיץ בשנה האחרונה את עניין החגבים בארץ ובכל העולם, בהרבה מקומות, בשיעורים וכדומה, הוא למד היטב את הנושא הזה וממש בקי, חוץ מתחומים אחרים שהוא עוסק, שחיטה ומילה, אבל גם בנושא הזה של חגבים. הוא מסר על כך השבוע שיעור ברבים, בפני תלמידי חכמים אשכנזים, כאן בבני ברק, כי ישנה התעניינות גדולה מאד בנושא הזה. הבנתי שהעניין הזה עומד על הפרק.

רבים שואלים אותי, דיברתם הרבה זמן בעבר על חגבים, לא רק בספרים אלא גם בשיעורים, מה יצא מזה? האם העניין הזה נגנז? אמרתי להם, לא, תשמעו, העניין הזה אדרבה כבר קורם עור וגידים, עוד יום אחד יהיה הכשר על הנושא הזה. בד"צ פעולת צדיק, הוא הראשון שנכנס לעניינים האלה, כבר הרבה שנים, אבל לא חלה התקדמות בגלל בעיות כשרות של שבת, כיון שהם מאכלים אותם שם בשבת, ואולי עוד נקודות שצריך להיות אחריות ופיקוח מבחינה כשרותית, לכן עד כה העניין הזה לא הסתדר.

בכל אופן, הרעיון הזה, כל השאלות, בדרך כלל האשכנזים מתעוררים לזה כשהם מגיעים לפרשה הזאת, פרשת שמיני. ישנם כאן שני פסוקים בתורה, שאצלם הם כמו 'מחוקים' ח"ו, את אלה מהם תאכלו וגו', את הארבה למינו וגו'. זה לא מדבר אליהם. הפסוק הזה, היה היה בעבר, וכיום אין אצלם. אבל זהו נושא מעניין. מצד אחד, כאשר מדברים על חגב הם נגעלים, אומרים שזה 'בל תשקצו', לא התרגלו לזה. חס

אתם יודעים, פעם בעבר דיברנו על מצות רכות עבודת יד, לפי מנהג אבותינו, זה היה נשמע חלום. בשלחן ערוך המקוצר או"ח סימן פ"ז, דיברנו על זה בתורת היה, בהערות למטה הרחבתי על תימן. וברוך ה', היום כבר ישנם שלשה או ארבעה מפעלים המפיעים מצות כאלה. ולא רק אצלינו התימנים, אמנם אנחנו הראשונים הנחשונים, כי המסורת בידינו, אנחנו הכי חזקים במסורת, אבל פתאום גם הספרדים נזכרו שגם אצלם זה היה כך.

גם בנ"ד. לפתע הספרדים התעוררו ונזכרו, כגון המרוקאים, גם אבותינו אכלו חגבים. פתאום גם האלגירים אומרים, כן, גם אבותינו אכלו, הדוד שלי אכל, ופלוני אכל וכו'.

בקיזור, הנושא הזה תפס תאוצה, הרבה בזכותו של הרב יהודה מחפוד, שהוא מפיץ את העניין הזה. אבל הבסיס שלו, גילה לנו ידידנו הרב שילה הי"ו, מהיכן הוא לקח זאת. ישנו אתר [פורטל תורני] של יד מהרי"ן, ושם מרוכז כל עניין החגבים מתוך הספרים והשיעורים וכו' שלנו בעבר.

הערת חמיו הרב ירוחם גרשי הי"ו: הוא הזכיר זאת בשיעורו שמסר השבוע. הביא כל מה שהרב כתב בעניין זה.

תשובת מרן שליט"א: יישר כוחו. ברוך ה' שהוא לוקח מהספרים שלי, ונרוממה שמו יחדיו. ישבתי הרבה על המדוכה הזאת, והאמת היא שישנו עוד הרבה חומר בכתובים, עדיין לא הדפסתי את הכל, ציינתי בסוף התשובה בעולת יצחק [חלק ג' סימן ר"ב] עוד הרבה נושאים, אם ישנם עוד שאלות. הרי רבים מביאים את ספר פרי תואר, שהוא אסר אותם, אבל בס"ד יש לי עוד תשובות חזקות על כך, ולחזק את הנושא הזה, כי לפי דעתנו זה כשר לכל עם ישראל. כפי שהמצות עבודת יד כשרות לכל עם ישראל, לכל מי שאבותיו יצאו ממצרים [ענין שיעור מוצש"ק ויקרא ה'תשע"א, וקובץ דברי חפץ, ח"ח, דף צ"א], אותו הדבר גם החגבים. אבל לאט לאט, עד שיבינו. כי ברגע הראשון, הם ישללו את הדבר. אולם כפי שהם קיבלו את

האתרוגים שלנו, בלי שום מיץ ושום הרכבה, וכפי שקיבלו את המצות שלנו, הבינו בסופו של דבר כי אכן אלו המצות שאכלו אבותינו במצרים ובכל הדורות, בסוף הם יבינו כי גם החגבים הללו, הם הם שהתירה תוה"ק, רק שאין להם מסורת. אבל לעת עתה מבחינה הלכתית הם נרתעים, כי הם לא יודעים עדיין, הכי הרבה יגידו בשלמא לתימנים ולדכוותיהו שיש להם מסורת, ואח"כ יבואו עוד עדות. שם בשו"ת עולת יצחק חלק ג' ביררתי בס"ד, שבעצם אין בזה שום פקפוק, וברור כשמש בצהרים שהדבר מותר לכל עם ישראל, בלי יוצא מן הכלל.

בכל אופן, חשוב מאד לפרסם זאת, אני שמח מאד, מהודא ומשבח למךא עלמא. אני רואה בזה ממש סייעתא דשמיא, שהדברים מתלבנים בבתי מדרשות לא פיללנו, שנגיע בעזרתו יתב' למצב כזה, שנוכה שיהיה לדבר זה הכשר מוסמך. הדבר חשוב מאד.

שמחה גדולה שהרב גרשי הי"ו תומך ב"ה בעניין הזה, ושהרב יהודה מחפוד הי"ו פועל בעניין הזה, לפרסם זאת בציבור, להכשיר את הקרקע, ושאפילו בבד"צ העדה החרדית בירושלם עיקו"ת ישמעו מהנושא הזה, כי עלולים לפלוט פליטת פה, לא נראה לנו וכו', סתם להכניס לאנשים מבוכה. יגידו, טוב, ישנה מחלוקת, איננו רוצים להיכנס לכך. אבל ככה, לרכך את כל המקורות שאולי יתנגדו לכך, וכל מי שהוא שטחי, ולא למד היטב את הנושא. אבל אם באים ומראים להם את כל היסודות בספרים, אחרי שרואים שהדברים כתובים באופן ברור ומלובן, הכל ישתנה לטובה אי"ה.

זהו כפי שבעבר, אמרו לי הרבה בחורי ישיבות תימנים, שהם היו מתביישים בישיבות. מה אתם עושים? מאיפה לקחתם זאת? משא"כ עכשיו שיש לנו שלחן ערוך המקוצר, מראים, ושקט דממה. אה, יש מקורות, מצויין. אחרי שהדברים בכתובים. ברוך ה', גם דבר זה, חלק מן הסייעתא דשמיא.

שערי יצחק – השיעור השבועי

על בסיס המסורת, לפי התנאים שלנו, לא בבתים פרטיים כל משפחה לבד, אלא במפעל לאלפים ולרבבות, כך גם החגבים.

הערת הרב גרשי הי"ו: הוא רוצה לפתוח עוד מפעל באיזור ים המלח, לגידול הסוג הגדול.

תשובת מרן שליט"א: מצויין. זה חשוב מאד. כי הסוג השני, מה שלא מתאים להם לגדל שם בצפון, מבחינת מזג האויר, הוא סוג יותר גדול. אלה שכאן הם קטנים. הסוג השני יותר מרשים.

השם ברוך הוא יזכנו. בלי זה, זאת פשוט שכחת התורה. חלק מתוה"ק. וכפי שאמרנו, הדבר חשוב מכל הבחינות. אם תהיה סייעתא דשמיא, יהי רצון שהקב"ה יהיה בעזרנו, להביא את העניין לתכליתו, לגמר טוב. אכ"ר.

האמת היא, כי ידידנו הרב שילה יגאלי הי"ו הוא היה הראשון, שהשתדל בעניין מתן ההכשר. והיינו שם במפעל במושב אליפלט שבצפון, המגדל את החגבים מהסוג הזה [הנמצאים לפנינו], זה נקרא בשם 'חרגול פודטק', הפועלים בנושא הזה. קבוצה של כעשרה רבנים מוריהוראה במסגרת פעולת צדיק.

עצם הדבר, שישנו מפעל המתעסק בזה, שהוקם דבר כזה, מי היה מאמין? הרי היום, לא יאספו חגבים בשטח. אבותינו אספו חגבים בלילות, שאז החגבים חונים. הדבר אינו מציאותי כיום, אז הקב"ה עשה לנו זאת באופן מודרני. כפי שלגבי המצות, עושים אותן בשיטה המתאימה להיום, אופים את המצות

חדש! לק"י

"קול יהודי תימן"

המספר החדש!
07-233-236-42

שלוחה 6

השיעור השבועי

של מרן הגאון הרב יצחק רצאבי שליט"א יועבר בשידור חי כל מוצאי שבת בל"ג האזנה נעימה ומועילה!
מחיר שיחה רגילה, חינם לבעלי חבילה ללא הגבלה.